OILA PORTRETI VA UNING IJTIMOIY ISH AMALIYOTIDAGI AHAMIYATI

Adizova Marjona Mirazizovna
Buxoro davlat universiteti 2-bosqich magistranti

Received: 20.09.2025
Revised: 21.09.2025
Accepted: 22.09.2025

Kalit so‘zlar:
oila portreti,
ijtimoiy ish,
oilaviy diagnostika,
ijtimoiy yordam,
psixologik muhit,
oilaviy barqarorlik,
voyaga yetmaganlarni himoya qilish,
ijtimoiy resurslar

Annotatsiya: Ushbu maqolada oila portreti va uning ijtimoiy ish amaliyotidagi ahamiyati tahlil qilinadi. Oila portreti tushunchasi oilaning tarkibi, psixologik muhit, ijtimoiy aloqalar, iqtisodiy va ma’naviy resurslarini kompleks tarzda baholashga xizmat qiladi. Maqolada oilaviy diagnostika metodlari, jumladan, suhbat va so‘rovlar, kuzatuv, hujjatlarni tahlil qilish hamda genogramma va sotsiogramma kabi grafik metodlar kengaytirilgan holda tavsiflanadi. Shuningdek, maqolada oila portretini tuzish orqali ijtimoiy xodimlarning oilaviy muammolarni aniqlash, bolalarning huquqlarini himoya qilish, ijtimoiy yordam dasturlarini individualizatsiya qilish va oilaviy barqarorlikni oshirishdagi roli yoritiladi. Adabiyotlar tahlili asosida G‘arbiy va mahalliy tadqiqotchilarning nazariy yondashuvlari, shuningdek, xalqaro standartlar va konvensiyalar konteksti ham ko‘rib chiqiladi

Oila inson hayotining eng muhim tayanchi, jamiyatning esa poydevori sifatida qadrlanadi. Har bir insonning shaxs sifatida shakllanishi, ijtimoiy qadriyatlarni o‘zlashtirishi, mehnatga, ta’limga, jamiyatga bo‘lgan munosabati eng avvalo oilada yuzaga keladi. Shu boisdan ham ijtimoiy ish amaliyotida oila bilan ishlash masalasi alohida e’tiborga loyiqdir. Chunki oila nafaqat ijtimoiy institut, balki shaxsiy qadriyatlar, hissiy bog‘lanishlar va tarbiya tizimi mujassam bo‘lgan muhitdir.

Ijtimoiy xodim faoliyatida oilaning portretini tuzish — ya’ni oilaning umumiy qiyofasini tasvirlash va tahlil qilish — muhim jarayonlardan biri hisoblanadi. Oila portreti orqali ijtimoiy xodim nafaqat mavjud muammolarni, balki oilaning ijobiy tomonlarini ham aniqlaydi. Bunday yondashuv esa oilani yanada mustahkamlash, uning ichki resurslaridan samarali foydalanish, bolalarning to‘laqonli rivojlanishini ta’minlash imkonini beradi.

Oila portreti odatda bir nechta komponentlardan iborat bo‘ladi: oilaning tarkibi va demografik holati, iqtisodiy sharoiti, ijtimoiy aloqalari, ma’naviy

qadriyatlari hamda psixologik muhit. Ushbu ma’lumotlar kompleks tarzda yig‘ilib, tahlil qilinadi va ijtimoiy ish rejasini ishlab chiqishda asosiy manba bo‘lib xizmat qiladi. Masalan, agar oilada moddiy muammolar ko‘proq bo‘lsa, davlat va jamoat tashkilotlari tomonidan moddiy yordam choralarini ko‘rish lozim bo‘ladi; agar oilaviy nizolar va kommunikatsiya muammolari mavjud bo‘lsa, psixologik maslahat va tarbiyaviy ishlar tashkil etilishi zarur.

Zamonaviy ijtimoiy ish nazariyasi va amaliyotida “oila portreti” tushunchasi oilaviy diagnostika va ijtimoiy yordam mexanizmlarining ajralmas qismi sifatida qaraladi. Chunki jamiyat taraqqiyotining bevosita asosiy omili — bu mustahkam, sog‘lom va barqaror oila institutidir. Shu sababdan, oila portreti ijtimoiy xodimlar faoliyatida nafaqat muammolarni bartaraf etish, balki oilaning kuchli jihatlarini qo‘llab-quvvatlash va rivojlantirish vositasi sifatida ham muhim ahamiyat kasb etadi. Ijtimoiy ish nazariyasi va amaliyotida oila bilan ishlash masalasi doimo markaziy mavzulardan biri bo‘lib kelgan. Oila portreti tushunchasi ham, aslida, turli ilmiy yo‘nalishlarda turlicha talqin qilingan. G‘arbiy ilmiy maktablarda bu tushuncha ko‘proq “family assessment” yoki “family portrait” sifatida ishlatiladi va oilaning ichki tuzilmasi, rollar taqsimoti, tarbiyaviy funksiyalar hamda ijtimoiy resurslari tahliliga e’tibor qaratiladi.

Masalan, amerikalik psixolog U. Bronfenbrenner (1979) o‘zining ekologik tizimlar nazariyasida bolani o‘rab turgan asosiy muhitlardan biri sifatida oilani ko‘rsatadi. Unga ko‘ra, oila bola ijtimoiylashuvining eng yaqin va bevosita ta’sir ko‘rsatuvchi tizimi hisoblanadi. Shu nuqtai nazardan, ijtimoiy ishda oila portreti bolaning ijtimoiy rivojlanish imkoniyatlarini baholashda muhim vosita sifatida xizmat qiladi. T. Parsons va R. Merton (1951) ijtimoiy tizimlar nazariyasida oilaning jamiyatdagi barqarorlikni saqlashdagi rolini tahlil qilgan. Ularning fikricha, oila nafaqat reproduktiv va tarbiyaviy vazifalarni bajaradi, balki jamiyatning ijtimoiy integratsiyasini ham ta’minlaydi. Shunday ekan, ijtimoiy ishda oila portreti jamiyatdagi umumiy ijtimoiy muvozanatni tushunish va muammoli oilalar bilan ishlash strategiyasini ishlab chiqishda zarur hisoblanadi. Rossiyalik olimlardan E.G. Eidemiller va V.V. Yustitskislarning (2001) tadqiqotlarida “oila psixodiagnostikasi” tushunchasi keng qo‘llanadi. Ular oilaning emotsional iqlimi, rollar taqsimoti va kommunikatsiya uslublarini o‘rganishni muhim deb hisoblaydi. Aynan shu jihatlar oila portretini tuzishda muhim o‘rin egallaydi.

O‘zbekistonlik tadqiqotchilar ham ushbu masalaga o‘z hissalarini qo‘shib kelmoqdalar. Masalan, A. Rasulov (2021) ijtimoiy ish amaliyotida oila portreti o‘ziga xos diagnostik vosita ekanini ta’kidlab, uni uch yo‘nalishda o‘rganishni taklif qiladi: iqtisodiy holat, psixologik iqlim va ijtimoiy resurslar. N. Karimova (2023) esa oila portretini tuzishda mahalliy qadriyatlar va milliy an’analarning hisobga olinishi zarurligini alohida qayd etadi. Chunki o‘zbek oilalari ko‘pincha ko‘p avlodli bo‘lib, unda kattalar tajribasi va qadriyatlari avloddan-avlodga

o‘tadi. Shuningdek, BMTning Bolalar huquqlari bo‘yicha Konvensiyasi (1989) va boshqa xalqaro hujjatlarda oila bolalarning to‘laqonli rivojlanishi uchun asosiy muhit sifatida e’tirof etiladi. Bu esa oila portreti ijtimoiy xodimlar uchun nafaqat milliy, balki xalqaro me’yorlar nuqtayi nazaridan ham muhim vosita ekanini ko‘rsatadi. Xullas, ilmiy adabiyotlarni tahlil qilish shuni ko‘rsatadiki, oila portreti ijtimoiy ish amaliyotida kompleks yondashuvni talab qiladi. U nafaqat oilaning iqtisodiy ahvolini, balki uning ma’naviy qadriyatlari, psixologik muhitini, ijtimoiy aloqalarini ham qamrab olishi lozim. Shu bois, ijtimoiy xodimlar faoliyatida oila portreti oilaviy diagnostikaning universal vositasi sifatida qaraladi.

Oila portretini tuzish jarayoni ijtimoiy ish amaliyotida aniq va tizimli yondashuvni talab qiladi. Ushbu metodologiya nafaqat oilaning hozirgi holatini aniqlash, balki uning ichki dinamikasini va ijtimoiy resurslarini baholashga xizmat qiladi. Oila portreti tuzishda asosiy metodlar quyidagilardan iborat:

- ✓ **So‘rov va suhbatlar:** Oilaning turli a’zolari bilan individual va guruh suhbatlari olib boriladi. Suhbatlar orqali oilaning tarkibi, a’zolar o‘rtasidagi munosabatlar, muammolar va resurslar aniqlanadi. Bu usul ijtimoiy xodimga oilaning psixologik iqlimini baholash imkonini beradi.
- ✓ **Kuzatuv:** Oilaviy muloqot va rollar taqsimoti, konflikt holatlari va kommunikatsiya uslublari kuzatiladi. Bu usul yordamida oilaning o‘zaro munosabatlari va bolalarning ijtimoiylashuv darajasi batafsil tahlil qilinadi.
- ✓ **Hujjatlarni tahlil qilish:** Oilaviy hujjatlar, nikoh va tug‘ilish guvohnomalari, mol-mulk hujjatlari va boshqa ijtimoiy xizmatlar bilan bog‘liq ma’lumotlar o‘rganiladi. Bu oilaning rasmiy statusi va ijtimoiy-iqtisodiy holatini aniqlashda muhimdir.
- ✓ **Grafik metodlar (genogramma va sotsiogramma):** Genogramma yordamida avlodlararo aloqalar, genetik va ijtimoiy meros ko‘rsatiladi. Sotsiogramma esa oilaning ichki ijtimoiy tarmoqlarini vizual tarzda aks ettiradi. Bu usullar oiladagi rollar, muammolar va resurslarni aniqlashda samarali vosita hisoblanadi.
- ✓ **Integratsiyalashgan yondashuv:** Yuqoridagi metodlar birlashtiriladi va oilaning to‘liq portreti tuziladi. Shu tarzda ijtimoiy xodim oilaning zaif va kuchli tomonlarini aniqlab, individual va kompleks yordam dasturini ishlab chiqadi.

Metodologiya oilaning ijtimoiy-iqtisodiy, psixologik va madaniy xususiyatlarini hisobga olib, real va amaliy yo‘nalishlar asosida tuziladi.

Oila portreti ijtimoiy ish amaliyotida quyidagi asosiy funksiyalarni bajaradi:

1. **Muammolarni aniqlash va resurslarni baholash:** Oila portreti orqali oilaning ijtimoiy-iqtisodiy holati, bolalar tarbiyasi va a’zolar o‘rtasidagi munosabatlar aniqlanadi. Masalan, oilaning daromadi past bo‘lsa, moddiy yordam dasturlari yoki bandlik bo‘yicha maslahatlar tavsiya etiladi.

2. **Bolalarning huquqlarini himoya qilish:** Voyaga yetmaganlarning huquq va manfaatlarini ta’minlash ijtimoiy ishning asosiy vazifalaridan biridir. Oila portreti bolalarning ijtimoiy muhitini tahlil qilish orqali ularni himoya qilish choralarini ishlab chiqishda qo‘llaniladi.
3. **Oilaviy psixologik muhitni baholash:** Oila a’zolari o‘rtasidagi munosabatlar, konflikt holatlari va qo‘llab-quvvatlash tizimi tahlil qilinadi. Masalan, ota-ona va bolalar o‘rtasidagi kommunikatsiya zaif bo‘lsa, psixologik maslahat va oilaviy treninglar tavsiya qilinadi.
4. **Ijtimoiy yordam dasturlarini individualizatsiya qilish:** Har bir oilaning ehtiyojlari turlicha bo‘lgani sababli, ijtimoiy xodimlar dasturlarni oilaga moslashtiradi. Shu orqali yordam samaradorligi oshadi va resurslar tejab ishlatiladi.
5. **Oila barqarorligini oshirish:** Oila portreti oilaning kuchli tomonlarini aniqlash va ularni qo‘llab-quvvatlash orqali oilaviy barqarorlikni ta’minlashga xizmat qiladi. Bu esa ijtimoiy ishning uzoq muddatli samarasi sifatida namoyon bo‘ladi.

Amaliy misollardan ko‘rinib turibdiki, oila portreti oilaning ichki muammolarini aniqlashda va ularni hal qilishda ijtimoiy xodimga strategik yo‘nalish beradi. Shu bilan birga, oilaning ijobiy resurslari va kuchli jihatlarini aniqlash imkonini beradi, bu esa oilaviy yordam va maslahatlarni yanada samarali qiladi. Oila portreti ijtimoiy ish amaliyotida nafaqat diagnostik vosita, balki oilaviy yordam strategiyasini ishlab chiqishning asosiy komponenti sifatida muhim ahamiyatga ega. Ushbu yondashuv oilaning ijtimoiy-iqtisodiy holatini, psixologik muhitini, ma’naviy qadriyatlarini va ichki kommunikatsiya tizimini kompleks tarzda baholash imkonini beradi. Shu bilan birga, oila portreti ijtimoiy xodimlarga oilaning kuchli va zaif tomonlarini aniqlash, muammolarni hal qilish bo‘yicha individual va tizimli choralarni ishlab chiqishga yordam beradi.

Amaliy jihatdan, oila portreti yordamida ijtimoiy xodimlar quyidagi vazifalarni samarali bajaradilar: voyaga yetmaganlar va oilaning boshqa zaif a’zolarini himoya qilish, oilaviy nizolarni kamaytirish, ijtimoiy yordam dasturlarini oilaning individual ehtiyojlariga moslashtirish va oilaviy barqarorlikni mustahkamlash. Shu tarzda, oila portreti ijtimoiy ishning nafaqat qisqa muddatli, balki uzoq muddatli samaradorligini ta’minlaydi. Shuningdek, oila portreti zamonaviy ijtimoiy ish nazariyasi va amaliyotida oilani tushunishning universal vositasi sifatida qaraladi. Bu yondashuv nafaqat milliy kontekstda, balki xalqaro standartlar va bolalar huquqlarini himoya qilish nuqtai nazaridan ham muhimdir. Oila portreti orqali ijtimoiy xodimlar oilaning madaniy qadriyatlarini, urf-odatlarini va ijtimoiy aloqalarini hisobga olgan holda yordam strategiyalarini ishlab chiqishlari mumkin.

Xulosa qilib aytganda, oila portreti ijtimoiy ish amaliyotida oilaviy muammolarni aniqlash va bartaraf etishda, oilaning kuchli tomonlarini rivojlantirishda, bolalarning va oilaning ijtimoiy farovonligini oshirishda ajralmas vosita hisoblanadi. Shu sababli, ijtimoiy ish mutaxassislari uchun oila portretini tizimli va professional tarzda tuzish ko‘nikmasini rivojlantirish muhim vazifa sifatida qaraladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Bronfenbrenner U. (1979). The Ecology of Human Development. Harvard University Press.
2. Parsons T., Merton R. (1951). Social Theory and Social Structure. Free Press.
3. Rasulov A. (2021). O‘zbekistonda ijtimoiy ish va oila tizimini o‘rganish tajribalari. Toshkent: Ijtimoiy fanlar nashriyoti.
4. Karimova N. (2023). Ijtimoiy ishda oila portreti: nazariya va amaliyot. Samarqand: SamDU nashriyoti.